

NECATİ BEY DİVANI'NDA SİHRE DAİR İZLER*

Birsel ÇAĞLAR ABIHA

ÖZET

Mitolojik bir temele sahip olduğu düşünülen sihir, olağanüstü haller ortaya koyma çabasıdır. Sihir, insanoğlunun tabiata hükmetme isteğinin bir sonucudur. Divan şiirinde de güzelliği ile âşıklara sihir yapan sevgili, bir büyücüdür. Bu çalışmada, Necati Bey Divanı'nda karşılaşılan saç, misk, ayva tüyleri, cadû, Harut ile Marut gibi unsurlar aracılığıyla sihir kavramı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sihir, Necati Bey Divanı, büyücü, cadı.

ABSTRACT

That is thought a mythological basic is an effort to betray fantastic states. Magic is a result of humanbeing's wants to dominate the nature .In also collected poems.A darling who makes a magic to the lovers is a magician.By the medation of factors that are encountered in this study like hair,carmen daisy,downs,witch,Harut and Marut will be mentioned on magic.

Key words: magic,Necati's Collected Poems, magician, witch.

Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem veya davranışların genel adı ¹şeklinde tanımlanan sihir, insanoğlunun tabiata hükmetme isteğinin bir sonucudur. Osmanlıcada “sihir”, İngilizcede “magic”, Farsçada “afsun” Almanca ve Fransızcada “magie”² sözcükleriyle ifade bulan ve tabiatüstü güçlerle bağ kurmaya dayalı bazı pratik uygulamalar barındıran sihir, günümüz Türkçesinde büyü sözcüğü ile aynı anlamı ifade etmektedir. Batı dillerinde büyü anlamına gelen *magic*, *magic* sözcüklerinin ise aslen Yunanca *magos* sözcüğünden geldiği bilinmektedir. Pehlevi dilinde büyü *magu* sözcüğü ile karşılanmakta ve İslam kaynaklarında *mecûs*, *Mecusi* şeklinde ifade bularak büyücülükle ilgilenen bir sınıfı anlatmaktadır.³

Sihir kelimesinin Türkçesi “büyü”dür. Eski Türkçede *bügü* şeklinde kullanılan sözcük özellikle Uygur çağında “sihirbaz, hikmet sahibi kimse” anlamında kullanılmış; daha sonra Kaşgarlı Mahmut zamanında din ve sihirle ilgisini kaybetmiş “akıllı ve becerikli” manasında *bilge* sözcüğüne anlamdaş olmuştur.⁴ Türk kültüründe büyülü güç kaynağı olduğu düşünülen ve bilinmezler dünyası (numen) ile ilişkilendirilerek kutsal sayılan *yazı* ise Uygur dilinde *bitik* sözcüğü ile karşılanmış “dua, tılsım” anlamında kullanılmıştır. Divan’ül Lügat-it Türk’te “cin çarpmasına karşı okunan dua, efsun” ifadesine bağlı olarak *bitik* sözcüğünün Oğuzcadaki “efsun, tılsım” anlamları kaydedilmiştir.⁵ Bu durum büyü ile yazı arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan Hikmet Tanyu, Kur’an-ı Kerim’de geçen *sihir* kelimesinin büyü anlamını da taşımakla birlikte; sihrin büyüden daha geniş kapsamlı olduğunu ifade etmektedir.⁶ Yazar, Türkçede büyücü ile sihirbaz sözcüklerinin aynı anlamda kullanılmaması ile bu durumu örnekler. Buna göre; sihirbaz sanatını hokkabazlık, illüzyon ve hipnoz teknikleriyle büyücü ise majik sözler, muska benzeri malzemeler kullanarak sanatını icra etmektedir.⁷

Halkbilim Terimleri Sözlüğünde büyü, “birtakım doğaüstü güçler, gizlemsel sözler, kutsal sayılan nesnelere aracılığı ile insanları, doğayı ve doğa yasalarını etkilemek için büyücülere; belli kurallar ve

*Bu çalışma I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu’nda (Kocaeli 15-17 Nisan 2009) bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitabında vavımlanmıştır.

¹ *Türkçe Sözlük*, 10. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 2005, 336.

² Orhan Hançerlioğlu, “Büyü “maddesi, *İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972, s.115.

³ Hikmet Tanyu, “Büyü”maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.1992, 501.

⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Cilt: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.2003, s.352.

⁵ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Kitabevi, 2005, s.604- 605.

⁶ Hikmet Tanyu, a.g.m,s.501.

⁷ Yusuf Özbek; Manfred Ulmann, *İslam Açısından Sihir ve İslam Kültür Tarihinde Maji*, İstanbul: İşaret Yay.1994, s.18.

uygulamalara dayanarak yapılan verimsiz, boş eylem ve işlemler⁸ olarak tanımlanmaktadır. Büyünün temel özellikleri evrensel kutsalla ilişkisinin olmaması, ahlaki amaç taşımaması ve başlıca gayesinin daima çıkar sağlamaya yönelik olmasıdır.

Büyünün tarihçesine baktığımızda; büyüün binlerce yıldır, ağır ama güçlü bir nehir gibi insanların sosyal yaşamları içinde aktığı görülür. Birbirlerine uzak ve farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların tabiat olayları karşısında benzer tepkiler geliştirmeleri, ritlerin özünde aynı kaynaktan beslendiğini gösterir. Yine de ritüellerin kökeni araştırıldığında; diğer toplumsal olgularda rastlanmayacak ölçüde dinle kaynaşan büyüün, doğudan batıya yayıldığı tespit edilebilir.⁹ Neolitik dönemden kalma mağaralarda, tarih öncesi sanatın büyüye dayandığına dair bazı izlere rastlanmıştır. Mağaralarda “*Benzer benzeri meydana getirir*” şeklindeki büyüsel anlayışla çizilmiş kargı saplı hayvan resimlerinin bulunması bunu kanıtlamaktadır. Eski Mezopotamya ve Mısır’dan kalma tılsımlı sözler ve büyüül formüller içeren çok sayıda metin bu uygarlıkların büyü yoluyla tabiatı denetim altına alabileceklerine inandıklarını göstermiştir. Eski Çin’de Taoizmle özdeşleştirilen büyü, oluşmuş kültürel yapılar kendini devam ettireceğinden, Budist rahiplerce de uygulanmıştır.¹⁰ Hindistan’da meydana çıkartılan kayalar üzerine çizilmiş resimler Avrupa’daki resimlerle aynı biçimde resmedilmiş¹¹; Hinduizm’de de büyü önemli bir yere sahip olmuştur. Kullanılan imgeler Mısır’dan eski Yunan’a geçmiş¹²; eski Yunan’da *Hekate*, büyüü ve sihri elinde tutan bir kara güçler tanrıçası olarak benimsenmiştir¹³ Eski İran’da ise dinle büyü başka yerde görülmemiş ölçüde iç içe geçmiş; ateş kültüründe önemli yeri olan büyü Mecusi ayinlerinde varlığını devam ettirmiştir.

Başlı başına bir meslek olarak büyücülük, ilkin Sümer- Akad uygarlığında görülmektedir. Ticaret, sanat, din, savaş, av gibi faaliyetleri büyü ile beraber götüren ilk uzman büyücüler Keldanilerde yetişmiştir. Mısırlı, Hintli, Yunanlı, İbrani büyücüler de meşhurdur.¹⁴ Büyücülük, mitolojinin de temel konularından biri olmuş; büyücüler *Hermes*’i büyücülük tanrısı kabul etmişlerdir. Çeşitli milletlere ait mitolojilerde büyü öyküleri sayılmayacak kadar çoktur. Semavi dinler ise büyüü ve büyücülüğü yasaklamıştır.

Şaman Türklerde de büyü, kehanet, falcılık ve cincilik vardı. Ruhlar, tanrılar ve cinlerle ilişki kurabildiğine inanılan *kamlar*; büyü yapar, cin çarpmasını ve hastalıkları tedavi eder ve karşılığında *ürüing* denilen bir ücret alırdı. Eski Türkler arasında görülen ve büyü ile ilişkilendirilen adetlerden bazıları şunlardır: Çocuklar, cinlere ve göz değmesine karşı ilaçla afsunlanır; bahçelere korkuluk ve nazarlık dikilir; cin çarpan kişinin üzerine soğuk su serpilir ve öd ağacı ile tütülenir; atların boynuna *moncuk* denilen küçük bir taş ve bir çeşit muska takar ve yağmur yağdırmak amacıyla *yada* taşı kullanılırdı.¹⁵

X. yüzyılda kitleler halinde Müslümanlığı kabul ettikten sonra bile İslam’ın şiddetle yasaklamasına rağmen Türk boylarında büyü ve eski adetler biraz farklılaşarak varlığını sürdürmüştür.

Antropoloji, etnoloji, sosyoloji, dinler tarihi, mitoloji gibi farklı bilim dallarıyla uğraşanlar; büyüün tarifini, özellik ve tasnifini; din ile büyü ilişkisini farklı şekillerde incelemişlerdir. Antropolojik yönden büyüü ilk inceleyen E. B. Tylor olmuştur. Tylor, din ile büyüün aynı düşünce sisteminin parçaları olduğunu ve büyüün ilkel kabile mensupları için bir “sahte bilim” olduğunu savunmuştur. J.G.Frazer göre ise dinlerin kaynağı büyüdür. Bütün dinlerin büyüden kaynaklandığını savunan Frazer’e karşı Durkheim büyüün dinden çıktığını ileri sürmüştür. Durkheim, büyüün müşterileri; dinin ise cemaati olduğunu belirtmiştir. Durkheim’ a göre büyü ferdi bir iş iken dinin içtimai birleştiriciliği söz

⁸ Halkbilim Terimleri Sözlüğü 1978

⁹ İdris Şah, *Doğu Büyüsü*, Çev: Osman Yener, İstanbul: Süreç Yay, 1987, s.8.

¹⁰ Hikmet Tanyu, “Büyü”, s. 503.

¹¹ Paul Dare, *Hintlilerde Ak ve Kara Büyü*, Çev: Ergün Arıkdal, İstanbul: Ruh ve Madde Yay. 1990, s. 133.

¹² Paul Dare, a.g.e, s.135.

¹³ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997, s.126.

¹⁴ Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984, s. 46.

¹⁵ Hikmet Tanyu, a.g.m, s.504.

konusudur. M.Mauss ve Levy Bruhl gibi araştırmacılar büyü ve dinin ortak bir kökten çıkma iki ayrı kol olduğunu söylemişlerdir.¹⁶ Malinowski ise eserlerinde daha çok büyüün psikolojik sebeplerini araştırmış ve büyü ile dinin mitolojik bir temel ve geleneğe sahip olduğunu söylemiştir.¹⁷ Görüldüğü üzere her bilim adamı büyüü kendi disiplini çerçevesinde farklı biçimde tarif etmiştir.

Bilim adamları büyüü konusu, amacı, kullanılan malzeme ve etkisi bakımından farklı şekillerde sınıflandırmıştır. Farklı sınıflandırmalara konu olan büyü çeşitlerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Ferdin veya toplumun iyiliği için yapılan koruyucu nitelik taşıyan *Ak Büyü*, kötülük yapmak, zarar vermek için yapılan *Kara Büyü*; tabiat güçlerinin denetim altına alınabileceğine inanılan *Aktif Büyü*; genellikle savunmak ve korunmak amacıyla yapılan *Pasif Büyü*; bir şeyin taklidinin yapılmasıyla o şeyin aslını etkileyerek istenilen neticeye varmayı sağlayan *Taklit Büyüsü* ve “ parça bütününe aittir” ilkesinden hareketle saç, tırnak, kirpik gibi unsurların kişiyi etkilemek için kullanıldığı *Temas Büyüsü*. Malinowski’ye göre; *kendi özel durumundan ve bu özel durumun duygulanımsal geriliminden doğan her büyü türü, insanın kendiliğinden buluşuna ve tepkisine dayanır*. Bu durum ise büyüün insana belli nesnelere üzerinde güç bağısladığını ve bu durumun ilkellerce de onaylandığını gösterir.¹⁸

Doğaüstü güçlerin varlığına ve bazı işlemlerde bu güçlerden yararlanılabileceği gerçeğine dayanan büyüün birtakım işlevlerinden söz etmek mümkündür: Bu işlevlerden ilki, büyüün psikolojik işlevidir. Levy Bruhl, Malinowski’nin psikolojik işlevi şans ve büyü ilişkisine bağıladığını aktarır: “*Rastlantı ve kaza unsurlarıyla umut ve korku arasında gidip gelen duyguların olduğu her yerde büyü ile karşılaşırız. İnsanoğlu büyüü işlemler sayesinde doğaüstü dünyadan sorunlarına kesin çözümler kopartabilmektedir. Ancak istenilene akılcı yöntem ve tekniklerle ulaşılabilen yerde büyüye ihtiyaç duyulmaz. Bu da gösteriyor ki tehlike unsurunun bulunmadığı ve sezgilere şans tanımayan kusursuz bir güvenlik ortamında büyü devre dışı kalmaktadır.*” Büyü, çalışmanın örgütlenmesinde rol olarak sosyolojik bir işlev de gerçekleştirmiş olur. Büyüün toplumsal işlevi ise insanın ulaşmak istediği önemli sonuçları elde edemediği her yerde yetersizlikleri gizlemektir.¹⁹ Malinowski’ye göre büyü, insan için güvenin kuşku; direncin kararsızlıktan ve iyimserliğin karamsarlıktan daha değerli olduğunu ifade eder. Büyü olmasaydı ilkel insan zorlukları aşamaz; daha yüksek kültür aşamalarına ulaşamazdı.²⁰ Bu da büyüün aslında ilkeller için bilime eşdeğer olduğunu göstermekte ve büyüün kültürel işlevine işaret etmektedir.

Olağanüstü haller ortaya koyma çabasını anlatan büyüyle Divan şiirinde de karşılaşmaktayız. En büyük sihri güzelliği ile âşıkları kendine bağlamak olan sevgili, Divan şiirinde karşımıza çıkan bir büyücüdür. Uzun bir öğrenim gerektiren büyüü insanlara öğreten Harut ve Marut; dönemlerindeki bazı olaylar sebebiyle Hz. Süleyman, Hz. Musa, Hz. İsa ve bunların büyüyle ilişkisini konu edinen beyit sayısı oldukça fazladır. Ayrıca Divan şiirinde sevgilinin gözü, saçı, gamzesi, kâkülü, ayva tüyleri ve hatta şairin şiiri birer büyü kaynağıdır.²¹ Aynı şekilde, 15.yüzyılda yaşamış Necati Bey’in şiirlerinde de büyüye ait bu unsurları görmekteyiz.

Ortaçağ öncesi Batılı bilginlerden büyüü sınıflandırmaları istendiğinde çoğunlukla sınıflandırma şu şekilde yapıldı: Dört temel elementin; yani suyun, havanın, ateşin, toprağın kullanılmasıyla kehanette bulunma; kuşların ötüş ve uçuş şekilleri, kurban edilen hayvanların iç organları, yıldız ve gezegenlerin konumları, hastaları iyileştirmek için hastaya büyüü nesnelere bağlamak ve sözcüklerle büyü yapmak.²² Doğuda, gerek Türk gerekse de İslam kültüründe söz ve yazı kutsal kabul edilir. Divan şiirinde, şairin söylediği şiir de bu minvalden hareketle bir büyü kaynağı olarak karşımıza

¹⁶ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, s. 46.

¹⁷ Hikmet Tanyu, a.g.m, s.501.

¹⁸ Bronislaw Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din*, Çev: Saadet Özkal, İstanbul: Kalcı Yayınevi, 2000, s. 78.

¹⁹ Levy Bruhl, *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, Çev: Oğuz Adanır, Akara: Doğu Batı Yay, 2006, s.52- 53.

²⁰ Malinowski, a.g.e, s. 91.

²¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999, s.353.

²² Richard Kieckhefer, *Ortaçağda Büyü*, Çev: Zarife Biliz, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004, s.32- 33.

çıkılmaktadır. Necati Bey de bir gazelinde söylediğinin herhangi bir söz ya da gazel olmadığını büyüünün ta kendisi olduğunu belirtmektedir:

*“Yine sihr itdi Necâtî nice söz nice gazel
Leb-i dilber sıfatında bir içim sudur bu”
Necâtî g.443/ 7*

Aynı beyitte Necati Bey, “bu gazel sevgilinin dudağının vasfında bir içim sudur” diyerek aslında büyüünün temel prensibi sayılan *benzer benzeri meydana getirir* ilkesini uygulamaktadır. Bilindiği gibi Divan şiirinde sevgili, âşık için ulaşılması güç biridir. Acı içinde, erişilmez ya da ulaşılmaz sevgilisinin hasretini çeken âşık onun hayalini gözlerinin önünde görür, onunla konuşur ve ilgisini rica eder. Böylece kendini kabul edilmiş hisseder.²³ Bu durum büyüünün psikolojik işlevini de gözler önüne sermektedir. Akılcı yöntemlerle sevgiliye kavuşamayan âşık umudunu yitirir ve söylediği şiir aracılığıyla büyü gücünü kullanır. Böylece temel sorununa doğaüstü dünyadan bir çözüm kopartabilir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi; âşığın ilgisini rica ettiği ve güzelliğini övmekle bitiremediği sevgili, Necati Bey’in gazellerinde âşığın aklını başından alan ve göreni büyüleyen bir büyücüdür. Bu sebeple, sevgili vasıtasıyla sıkça kullanılan büyü ile ilgili unsurları şöyle sıralayabiliriz:

Efsûn:

Büyücülerin, üfürükçülerin okuduğu dua²⁴ manasına gelir; Arapçası rukyedir. Canlılar üzerinde sözle, işaretle veya herhangi bir yolla iyi veya kötü bir etki bırakmayı ifade eder. Divan şiirinde şair, “sâhir-i nazm, sâhir-i suhan-perdâz” olup sözü efsûndur.²⁵ Necati Bey Divanı’nda da efsun, büyüülü söz manasında kullanılmıştır:

*Her kaçan şîr okusam ol hadd-i gül-gün üstine
Dilberün dirler okursın yine efsûn üstine
Necâtî g.548/1*

Tılsım:

Esrarlı ve tabiatüstü bir güç taşıdığına inanılan nesne veya herkesin bilip çözemeyeceği gizli şey olarak tanımlanan tılsım, Hıristiyanlarda okunup üflenmiş çeşitli nişanlara verilen addır. Tılsımın bir Hıristiyan âdeti olduğu düşünülmektedir.²⁶ Ortaçağ büyüü incelendiğinde; efsunun sözcüklerden oluştuğu, tılsımın ise yazılıp taşınacak nişan olarak algılandığı görülmektedir.²⁷ Eskiden gömülü hazinelerin bulunmaması için dua okutulur ve bu tılsımlı hazineleri bir ejderhanın beklediğine inanılırdı. Defineyi koruyan yılanın hazineyi kırk yıl beklediği, bu müddet bitince tılsımın bozulduğu düşünülürdü.²⁸ İnanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez ancak başkası tarafından öldürülmüş. Yüz yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Daha sonra bu hayvanın başı çoğalır ve ayakları çıkarmış. Edebiyatta ejderha sevgilinin bol ve kıvrım kıvrım saçları yerine kullanılmakta²⁹ ve tılsım kavramıyla birlikte anılmaktadır:

*Açılur genc-i cemalünden tılsımı zülfünün
Güyâyâ efsûn okur urur saba pinhan ana
Necâtî g. 5/2*

²³ Malinowski, a.g.e, s.79.

²⁴ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Akçağ Yay., 2000, s. 184.

²⁵ Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul MEB yay, 1996, s. 182.

²⁶ “Tılsım” *Meydan Larousse*, C: 12, s. 138.

²⁷ Richard Kieckhefer, *Ortaçağda Büyü*, s. 135.

²⁸ Ahmet Talat Onay, a.g.e,s. 442.

²⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 125.

Necati Bey bir başka beytinde; sevgilinin güzelliğinin hazinesinin tılsımını görmek isteyen sevgilinin her bir saç telinin ejderha göründüğünü söyleyerek tılsım-ejderha-saç uygunluğunu tekrar etmektedir.

*Genc-i hüsnün tılsımını gör kim
Her kılı zülfün ejdeha görünür
Necâtî g. 96/2*

Câdû:

Halk arasında cazı olarak da bilinen, geceleri ötede beride dolaşıp insanlara kötülük ettiğine inanılan huysuz ve çirkin kocakarıdır.³⁰ Batı Avrupa’da 15.yüzyıldan 17. yüzyıla kadar büyücüden çok cadıdan korkulduğu anlatılmaktadır. Bu sebeple çoğunluğu kadın olan ve cadılıkla suçlananlara karşı cadı avlarının arttığı ve pek çok kişinin eziyetle öldürüldüğü görülmektedir.³¹ Saç telleriyle sihir yapan büyücü kadın³² olarak da bilinen cadı; Divan edebiyatında sevgilinin gözü, gamzesi, saçı, kâkülü ve ayva tüylerinin cadılık özelliği taşıması sebebiyle sık sık kullanılır. Necati Bey’in gazellerinde, cadı sözcüğü sevgilinin gözü ve saçı ilişkisi bağlamında kullanılmıştır.

*Ol câdûvâne gözleri ben bildigüm bu kim
Mekkâr-ı gamze-zendürür anı bilen bilür
Necâtî g. 156/4*

*Ruhlarında kim bile zülfün ne câdûluk ider
Kim geçip bu veche bağdaş kurdı Kur’an üstine
Necâtî g. 535/5*

Cadıların rüzgâra, süpürgeye ve küpe binerek uçabildiğine; “suya batmadıklarına ve ateşte yanmadıklarına inanılırdı.³³ Necati Bey de aşağıdaki beyitte sevgilinin suya batmayan ateşte yanmayan bir cadı olduğunu söylemektedir:

*Ne gönül kodı ne göz hâl-i ruhu ‘ârız-ı dost
Oda yanmaz suya batmaz nice câdûdur bu
Necâtî g. 443/2*

Peri:

Çok güzel ve alımlı oldukları düşünülen dişi cinlerdir. Periler, büyü ile ortaya çıkabilir ve çeşme, pınar, hamam gibi yerlerde ikamet ederlerdi.³⁴ Büyülü nesnelere genelde periler tarafından getirildiğine inanılır; periler diyarında yaşadığına inanılan bu ölümsüz canlıların, arada sırada ölümlülerin dünyasına girip büyü hediyesiyle belli kişileri destekledikleri düşünülürdü.³⁵ Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri, çeşitli görünüşler alabilmeleri ve bir görünüp bir kaybolmaları sebebiyle periler, Divan şiirinde sevgilinin özelliklerini taşımaktadırlar:

*Böyle olmaz nesl-i Âdem sen perîsin yâ melek
Gör ki gözler görmediği görki gözler gözlerim
Necâtî g. 365/3*

*İnsanlık eyle Âdemîyâna gel ey perî
Nûr ile rûşen eyle gönül tâb-hânesin
Necâtî g. 386/ 3*

³⁰ *Büyük Türkçe Sözlük, TDK yay, s.132.*

³¹ Kieckhefer, *Ortaçağ Büyüsü*, s. 12.

³² Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 133.

³³ İskender Pala, a.g.e,s.77.

³⁴ İskender Pala, s. 325.

³⁵ Kieckhefer, a.g.e, s. 166.

Perileri sihir ile çağırın efsunculara peri-hân denir. Daire çizip içine girerek perileri efsunla çağırarak adettir. Dairesiz peri çağırılırsa habis ruhların geleceğine inanılmıştır.³⁶ Bütün büyücülerin kötü ruhlardan korunmak için sığındıkları sihirli daire İbranice “Sefer ha-Almadil” adlı kitapta anlatılır. Dairenin çizimi, yeri, içine yazılması gereken yazı ve işaretler Süleyman’ın büyücülüğünde ve dünyadaki büyücülük uygulamalarında uygulanan önemli ritüellerdir.³⁷ Necati Bey de gözyaşı ile çevresine bir daire çekerek bir periyi davet etmek niyetinde olduğunu şu beytiyle anlatmaktadır:

Çevreme dâ’ire çekdi yaşum aqlamag ile
Bir perî dâ’vetini itmegedür niyyetümüz
Necâtî g.223/5

Yine bir başka beytinde sevgiliye ait ayva tüyleri gibi güzellik unsurlarının da sihir ile daire çizdiğini belirtir:

Hat midür ol ki çekmeye sihr ile dâ’ire
Ben midür ol ki fîtnede bir dâne olmaya
Necâtî g. 9/5

Süleymân:

İsrailoğulları peygamberlerinden Davut peygamberin oğlu olup hükümdar peygamberlerdendir. Yeryüzünde pek az insan ve peygambere nasip olan olağanüstü güce ve saltanata sahiptir. Kuşların ve hayvanların dilini bilir; onlarla konuşmuş. Bir beytinde Necati Bey, kendini kuşdilini bilen Süleyman peygambere benzetmiştir:

Bu kuş dilinin oldı Süleymânı Necâtî
İletdi sözi Hazret-i Selmâna beraber
Necâtî g. 62/7

Cinlere ve rüzgâra hükmetme yetkisine de sahiptir:

Murg u mâhî melek ü-ins ü perî vahş ü tuyur
Ol Süleymân-ı zemân üstine dir dir ditrer
Necâtî g.115/4

Süleyman peygamberin büyücülerin en büyüğü olduğuna inanılmaktaydı. Miftah-ül Kulub (Kalplerin Anahtarı) adlı eserde bu durum şöyle izah edilmiştir: “*Hakikaten, Süleyman büyücülerin en büyüğü idi. Kuşlara, hayvanlara, en alttakinden en üsttekine, bütün insanlara hükmederdi. O halde, onun Mührüyle ve onun adına cinlere dua et; Allah izin verirse zafer senindir.*”³⁸

Süleyman peygamberin, taşı kibrît-i ahmerden; üzerinde İsm-i Azam yazılı, bir mühürlü yüzüğü bulunmaktaydı. Tüm vahşi hayvanlar ve kuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğmişlerdir. Süleyman’a atfedilen, ancak özgünlüğü konusunda hiçbir delil bulunmayan “Süleyman’ın Ahdi”nde melek Mikael’den şeytanlarla savaşma için yardım istediği ve üstünde mühür bulunan yüzüğün melek tarafından kendisine verildiği anlatılmıştır. Bu silah sayesinde Süleyman, şeytanları sihirle bağlayıp her birinden ayrı ayrı adını, işaretini ve çağırarak için ne yapmak gerektiğini sorup öğrenmiştir. Bu bilgiler, Süleyman’ın Anahtarı adlı kitabın başlıca konusunu oluşturur. Asırlarca birçok dile çevrilen bu kitap belki de en çok bilinen büyü kitabıdır.³⁹

Süleyman peygamber sözü geçen yüzüğü sadece abdesthaneye giderken çıkarır ve veziri Âsaf ‘a veya hanımına verirdi. Bir gün yüzüğü eşine emanet ettiğinde bir cin Süleyman peygamber kılığına girerek yüzüğü, onun hanımından yüzüğü almış. Biraz sonra gelip mührü isteyen Süleyman peygamber

³⁶ Ahmet Talat Onay a.g.e,s. 366.

³⁷ İdris Şah, *Doğu Büyüsü*,s. 48.

³⁸ İdris Şah, *Doğu Büyüsü*, s. 43.

³⁹ İdris Şah, a.g.e, s.47.

yalancılıkla suçlanmış ve saraydan uzaklaştırılmıştır.⁴⁰ Necati Bey'in gazellerinde de Süleyman'ın mührü ile bu anlatı hatırlatılmaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı, yüzünün hazinesi etrafında bekleyen ejderha saçına söz geçiren Süleyman'ın mührü gibi görünmekte ve onları etkisiz hale getirmektedir:

*İki zülfün iki ejder gibi grüdüğü için
Orta yirinde lebün möhr-i Süleymân görünür
Necâtî g. 80/ 3*

İslam terminolojisine göre, peygamberlerin gerçekleştirdiği olağanüstü bu olaylar sihir değil, birer mucizedir. İnanmayanlar tarafından mucizeleri birer büyü olarak algılanan peygamberlerden biri de İsa'dır. Hz. İsa, balçıktan kuşlar yaparak onlara ruh vermiş, ölüleri diriltmiş, anadan doğma körü, alaca hastalığına yakalanmış kişiyi iyileştirmiştir. İsrailoğullarının evlerinde sakladıklarını, yedikleri şeyleri kendilerine haber vermiştir. İsa peygamber, şiirlerde daha çok nefes kelimesiyle yan yana anılmakta ve sevgilinin dudağı can bağışlamakta İsa'ya benzetilmektedir.⁴¹

*Mesîha ta 'ne urub leblerün didi 'aceb
Ki bir ölüyü diri kılmaga hüner diyeler
Necâtî g. 117/3*

Necati Bey'in gazellerinde Çin büyüsi ile ilgili izlere de rastlamaktayız. Büyü yaparak yağmur yağdırmak; Mani'nin ressam olması dolayısıyla resim sanatının Çin'de gelişmiş olması ve yapılan tasvirlerin büyüsel işlemlerde kullanılması bu sözcüğün büyüyle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Şair bir gazelinde; can ülkesine kirpik okları yağdıran gamzeleri büyü yaparak yağmur yağdıran çekik gözlülere benzetir:

*Gamzeler kim cân iline tir-i müjgan yağdurur
Benzer ol tatara kim sihr ile bârân yağdurur*

Necati Bey'in şiirinde sevgilinin dudağı ve yürüyüşü bir sihir kaynağı olarak gösterilir:

*Sihir ile aldatmaga halk-ı cihânı dem-be-dem
Gâh olur tuz gösterür geh şeker-efşandur lebün
Necâtî g.310/5*

*Sihri der reftârda serv-i hıramanun senün
Kıl güftârda lâ'l-i dür-efşânun senün
Necâtî g. 311/1*

Sevgilinin gözü, saçı, dudağı, yürüyüşü, kâkülü, ayva tüyleri Necati Bey Divanı'nda da birer büyü kaynağıdır ve sevgiliye ait bu unsurlar yüzden fazla beyitte yukarıda saydığımız diğer büyüsel unsurlarla birlikte kullanılmıştır. Neticede, en etkin büyüsi sayılan güzelliğiyle âşıkları büyüleyen sevgilinin; aşığın aklını başından alması, onu uykusuz, çaresiz bırakması yaptığı kara büyüün sonucudur. Büyü bazı duaların okunması veya yazılmasıyla oluşmakta ve fitne, hile, aldatma gibi kelimelerle birlikte anılmaktadır. Periler âleminden olan sevgiliye ulaşamayan şair, sihir yardımıyla umutsuzluk halinden sıyrılmakta; sevgiliyi şiiriyle daire içine çekmeye çalışmaktadır. Çünkü bir "hal" öykünmesi biçiminde düşünülen şiir yazma, vahyin alt mertebesi olarak *ilhamı* ifade eder. Öyle ki şairin şiiri herhangi bir söz değil, "varlığın ruhu"na etki eden sihirli sözdür. Gerçekliğinin doğası da bundan kaynaklanmaktadır.

⁴⁰ Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler- Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2006, s. 483.

⁴¹ İskender Pala, a.g.e, s.212.

Divan şiirinde âşık, peri kadar güzel sevgilinin güzelliği ile büyülenir. Ağzına bir parmak bal çalınmış gibi hep bu sevgiliyi arar. Bu durumda ise söz, sevgiliye giden yoldur, sevgili ise sözün bittiği yerdedir. Bu tasavvuf ilminde *hal'* e *kal* ile ulaşılması şeklinde açıklanır. Âşık, *hal* yoluna girdikten sonra sevgilinin rahmani veya şeytani halleriyle karşılaşabilir. Necati Bey Divanı'nda bu haller sevgilinin peri (rahmani) ve cadı (şeytani) haline tekabül eder. Sevgili sözle (efsun) etki altına alınır ve tılsımla bağlanır.

Söz sevgiliye giden yolun kendisi olduğu için Divan edebiyatında, aşığın yol serüveni mucizevî (söz büyüünün ta kendisi olduğundan) bir şekilde kendisini bulmasıyla sona erer.⁴² Batı edebiyatında sevgiliye duyulan aşk varılan noktayı anlatır; bu sebeple de çoğunlukla trajedi ile sonuçlanır. Batı edebiyatından farklı olarak Divan edebiyatında sevgiliye duyulan aşk trajediyle sonuçlanmaz; tam tersine burada aşk, insanın kendini bulma serüveninde bir *mecaz*dır. Zaten İslam dininin temel önermesi varlığın kendi hakikatine yönelmesi ve bu hakikatin aslında *bir* olduğundan kaynaklandığı yönündedir. Divan şiirinde özelde Necati Bey'in şiirinde, peri kadar güzel sevgiliden yola çıkılarak aslında kendi içindeki “evrensel varlık” olan sevgiliyi bulmak amacıyla şiir yazılır. Varlığın hakikatine giden yolda söz bu sebeple kutsaldır ve bu yüzden şair, söylediği şiiri sihir olarak kabul eder. Sevgili aynı zamanda kişinin iç güzelliği olduğundan şair, bu sihir sayesinde sevgiliye kavuşabilir. Böylece psikolojik anlamda huzura erebilir.

Kaynaklar

- Ahmet Talat Onay, (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Ali Nihat Tarlan (Haz.), (1997), *Necat iBeg Divanı*, İstanbul: MEB Yayınevi.
- Azra Erhat, (1997), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bahaeddin Ögel, (2003) *Türk Mitolojisi*, Cilt: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Bronislaw Malinowski, (2000) *Büyü, Bilim ve Din*, Çev: Saadet Özkal, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Celal Beydili, (2005), *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Kitabevi.
- Cemal Kurnaz, (1996), *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul MEB Yay.
- Gencay Zavotçu, (2006), *Divan Edebiyatı Kişiler- Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Hikmet Tanyu,(1992), “Büyü”maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İdris Şah, (1987) *Doğu Büyüsü*, Çev: Osman Yener, İstanbul: Süreç Yay.
- İskender Pala, (1999), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Levy Bruhl, (2006), *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, Çev: Oğuz Adanır, Akara: Doğu Batı Yay.
- Orhan Hançerlioğlu, (1984), *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kieckhefer, (2004), *Ortaçağda Büyü*, Çev: Zarife Biliz, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Paul Dare, (1990), *Hintlilerde Ak ve Kara Büyü*, Çev: Ergün Arıkdal, İstanbul: Ruh ve Madde Yay.
- Türkçe Sözlük*, (2005), 10. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Yusuf Özbek; (1994), Manfred Ulmann, *İslam Açısından Sihir ve İslam Kültür Tarihinde Maji*, İstanbul: İşaret Yay.

⁴² Bkz.Gülşehri, *Mantku't -Tayr*.